

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

СЕРІЯ 4

ГЕОГРАФІЯ І СУЧАСНІСТІВ

Випуск 15

5 (15) 2006

УДК – 91 : 001.2
ББК – 26.8

Збірник наукових праць затверджений постановою Президії ВАК України 11 вересня 1998 р. № 27 перелік № 5 (Бюлетень № 2, 1998 р.) та 25 червня 1998 р., перелік № 1, перелік № 6 як наукове видання щодо публікацій основного змісту наукових досліджень за спеціальностями географічних наук. Перереєстрований 9 лютого 2000 р.

Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова 2006.

Випуск 15 - 165 с.

У збірнику вміщені наукові праці викладачів, докторантів та аспірантів, у яких висвітлюються сучасні теоретичні, наукові та науково-методичні питання географічних наук.

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Протокол № 7 від 30 березня 2000 р.).

Редакційна рада:

В.П.Андрущенко, доктор філософських наук,
професор, академік, АПН України, ректор
НПУ імені М.П.Драгоманова - голова
Редакційної ради
А.Т.Авдієвський
Почесний доктор, професор, академік
АПН України
В.І.Бондар
доктор педагогічних наук, професор
академік АПН України
Г.І.Волинка
доктор філософських наук, професор,
академік УАПН, заступник голови
А.П.Грищенко
доктор філологічних наук, професор,
Академік АПН України
М.І. Жалдак
доктор педагогічних наук, професор, академік
АПН України
Л.І.Мацько
доктор філологічних наук, професор, академік
АПН України
О.Г.Мороз
доктор педагогічних наук, професор, академік
АПН України
В.М.Сіньов
доктор педагогічних наук, професор, академік
АПН України
В.К.Сидоренко
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
М.І.Шкіль
доктор фізико-математичних наук, професор,
академік АПН України
М.І.Шут
доктор фізико-математичних наук, професор,
член-кореспондент АПН України

Редакційна колегія:

В.В. Загородній, кандидат географічних наук,
професор – відповідальний редактор
Т.А. Гринюк – кандидат географічних наук, доцент –
відповідальний секретар
А.І. Доценко, доктор географічних наук, професор
С.І. Ішук, доктор географічних наук, професор
В.П. Нагірна, доктор географічних наук, зав. відділу
суспільно-геогр. досліджень Інституту географії НАН
України
В.В. Обозний, доктор педагогічних наук, професор
Я.Б. Олійник, доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
Ю.І. Пітюренко, доктор географічних наук,
професор
І.П. Половина, доктор географічних наук, професор
Л.Г. Руденко, член-кореспондент НАН України,
доктор географічних наук
А.Й. Сиротенко, доктор педагогічних наук
П.Г. Шищенко, доктор географічних наук,
професор, член-кореспондент АПН України

4. Стан техногенної та природної безпеки в Україні в 2002 році – К., 2003. – 292с.
5. Статистичний щорічник України за 2004 рік. – К.: Видавництво «Консультант», 2005. – 592 с.
6. Схема-прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил Рівненської області на період до 2015 року. – К.: РВПС України НАН України, 2005. – 199с.

Богадьорова Л.М.
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

ПРОСТОРОВІ ТА ЧАСОВІ ЗМІНИ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТИХ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ В МЕЖАХ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Дослідженню соціально-економічних аспектів розвитку особистих господарств населення (ОГН) приділяється значна увага з боку економістів-аграрників, в їх працях аналізуються економічні інтереси селян та їх прояви, розвиток ОГН як малих форм підприємницьких структур, обґрунтовується організаційно-економічний механізм їх функціонування. Разом з тим, розвиток ОГН є певною мірою детермінованим територіально або географічно [1].

Підвищення ролі території у розвитку суспільства пояснюється значним ускладненням всіх сторін суспільного життя. Так, від розміщення залежать величина, спеціалізація, зв'язки ОГН, їх місце та функції в територіальному поділі праці агропромислового комплексу (АПК) та господарського комплексу регіону в цілому. Коло питань, які стосуються територіальної організації ОГН і потребують глибокого географічного обґрунтування, достатньо широке. Практично поза увагою й економістів, і географів залишилися екологічні наслідки функціонування ОГН в сучасних масштабах. Важливе значення має й уточнення функцій (особливо соціальних) ОГН в цілому. Нарешті, у зв'язку зі змінами економічних реалій важливе значення має обґрунтування суспільно-економічних критеріїв та показників не тільки економічної, але й екологічної ефективності ОГН, моделей їх розвитку на перспективу.

Відзначимо, що поряд зі значними доробками економічного, соціального характеру, дослідження ОГН проводились М.Г. Ігнатенком, М.Д. Пістуном, В.П. Нагірною та іншими географами - суспільниками. Разом з тим, комплексне суспільно-географічне вивчення ОГН у розрізі регіонів та адміністративних областей країни не проводилися. Повною мірою це стосується і ОГН Херсонської області, розвиток яких характеризують і типові, і специфічні риси та проблеми. Вирішення останніх можливе тільки за умови об'єднання зусиль управлінців, вчених різних галузей науки, практиків на місцевому, регіональному та державному рівні. Для ефективного управління ОГН певного регіону велике значення має знання їх галузевої структури та територіальної організації [2, 3].

Разом з тим, внаслідок нестабільності ситуації в аграрному секторі країни спеціалізація та територіальна організація ОГН є дуже динамічними, що зумовлює необхідність виявлення тенденцій змін як у просторовому, так і у часовому аспектах.

На основі дослідження суспільно-географічних та природно-екологічних чинників розвитку ОГН Херсонської області, аналізу галузевої структури, специфіки землекористування, нами було проведене типологічне зонування території Херсонської області за особливостями розвитку та функціонування особистих господарств (таблиця 1) [1].

Проведена типізація і подальше зонування території Херсонської області за особливостями територіальної організації, спеціалізації та функціонування ОГН дозволили створити моделі просторових змін спеціалізації рослинництва і тваринництва ОГН. Відзначимо, що просторові зміни як в рослинництві, так і в тваринництві, відбуваються за двома умовними “трендовими” вісями, які простягаються від центру до периферії за такими напрямками: “довга” вісь – від центру на північний схід, “коротка” – від центру на південь. “Довга” вісь включає в себе 3 типи, “коротка” – 2 типи.

Таблиця 1

Спеціалізація сільськогосподарського виробництва в межах типологічних одиниць

Тип	Підтип	Адміністративно-територіальні одиниці	Частка земель ОГН відносно середньобласної	Коефіцієнти територіальної локалізації сільськогосподарських культур				Кількість голів скота на 1 людину				Відношення корів до ВРХ
				зернові	картопля	овочеві	баштанні	ВРХ	Корів	Свиней	МРХ	
I	1.1	Комсомольський** м. Нова Каховка	0,85	0,39	2,92	4,75	0,03	0,16	0,14	0,05	0,06	0,88
	1.2	Дніпровський** Суворовський**	1,04	0,12	0,67	8,34	0,59	0,15	0,12	0,06	0,04	0,80
	Середнє по типу		0,95	0,25	1,79	6,54	0,31	0,15	0,13	0,06	0,05	0,84
II	2.1	Скадовський Цюрупинський	1,84	0,58	1,21	2,13	3,04	0,13	0,09	0,10	0,06	0,72
	2.2	Голопристанський Нововоронцовський Новотроїцький	1,15	0,88	1,21	1,32	1,37	0,27	0,18	0,28	0,12	0,67
	2.3	Білозерський Генічеський Каланчацький	0,71	0,97	1,84	1,27	0,11	0,40	0,22	0,16	0,21	0,64
	Середнє по типу		1,23	0,81	1,42	1,57	1,51	0,26	0,16	0,18	0,13	0,68

III	3.1	Бериславський Горностаївський Чаплинський	0,91	1,11	1,01	0,65	0,44	0,28	0,16	0,11	0,12	0,58
	3.2	Великопетиський Великоолександрівський Верхньорогачицький Високопільський Іванівський Каховський Нижньосірогоський	0,92	1,21	0,75	0,43	0,12	0,52	0,30	0,44	0,13	0,59
	Середнє по типу		0,92	1,18	0,83	0,49	0,22	0,45	0,25	0,34	0,13	0,59

Примітки: * Розраховано автором за даними Херсонського обласного управління сільського господарства та Херсонського обласного управління статистики

** Райони, що відносяться до м. Херсона

Характерними рисами просторових змін спеціалізації по “довгій” вісі є:

а) в міру віддалення від периферії і з падінням густоти населення знижується інтенсивність рослинництва, що відображається в поступовій зміні структури використання ріллі і, відповідно, зміні спеціалізації з овочевої на овочево – картоплярську, потім на овочево-картоплярсько-зернову і в подальшому – на монозернову;

б) в тваринництві скорочується частка корів в структурі ВРХ, тобто воно стає менш “приміським”, сильно збільшується відносно поголів'я свиней та ВРХ загалом.

В “короткій” вісі відповідні зміни відбуваються за схемою:

а) в рослинництві овочева спеціалізація змінюється на овочево-картоплярсько-баштанну;

б) в тваринництві відбуваються надзвичайно швидкі зміни від молочного скотарства до свинарства з вирощуванням ВРХ.

Вважаємо, що сукупність траєкторій змін показників функціонування ОГН дає можливість, на наш погляд, робити висновки про тенденції розвитку територіальної організації ОГН.

Разом з тим, важливим, на нашу думку є і аналіз часових змін у спеціалізації виділених типів з метою виявлення тенденцій поглиблення або спрощення спеціалізації ОГН.

Особливостями динаміки коефіцієнтів територіальної локалізації (спеціалізації) рослинництва ОГН приміського типу є такі (рис. 1):

1. Зернові культури займають стабільну, незначну частку в структурі використання земельних ресурсів – коефіцієнти локалізації від 0,26 до 0,29.

2. Картопля демонструє загальний тренд до збільшення рівня спеціалізації, але у 2003 році спостерігається незначне зменшення. Взагалі, вирощування картоплі в цьому типі зорієнтоване на міського споживача (перш за все молода картопля).

3. Овочеві культури мають найбільший $K_{тл}$, але він демонструє загальну тенденцію до скорочення починаючи з 2002 року, що пов'язане із збільшенням площ під овочевими культурами в господарствах напівпериферійного та периферійного типів.

4. По баштанним культурам загалом відбувається скорочення частки від рівня спеціалізації майже до нуля.

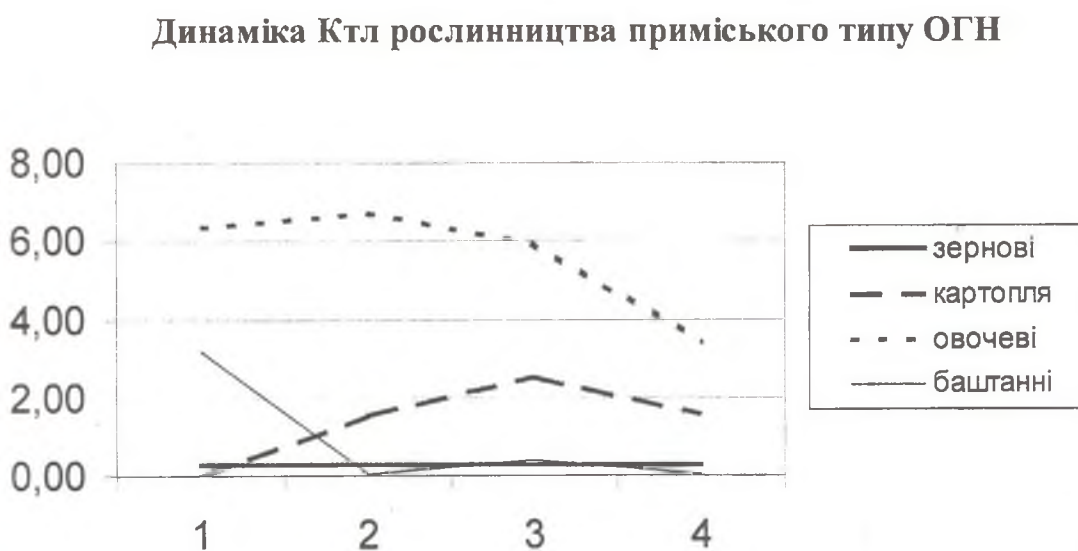

Рис. 1 Динаміка коефіцієнтів територіальної локалізації головних культур рослинництва приміського типу ОГН*

* на рис.1 – 3 по вісі абсцис – роки спостереження (2000 – 1; 2001 – 2; 2002 – 3 та 2003 – 4), по вісі ординат – коефіцієнти територіальної локалізації

Головна риса динаміки $K_{тл}$ ОГН приміського типу – надзвичайно різкі зміни, що скоріш за все пояснюється сильнішою залежністю від кон'юнктури міського ринку.

Для господарств напівпериферійного типу характерними є синусоїдальні коливання показників коефіцієнтів територіальної локалізації головних культур рослинництва. Зокрема, можна відмітити такі риси (рис. 2):

1. По баштанним і зерновим культурам в 2002 році спостерігається зниження коефіцієнтів територіальної локалізації з наступним незначним зростанням майже до рівня 2000 року.
2. Вирощування картоплі і овочевих культур демонструє тотожні показники і однакові траєкторії руху – стрімке зростання у 2002 році змінюється поступовим зниженням показників до рівня 2000 року.

Рис. 2 Динаміка коефіцієнтів територіальної локалізації головних культур рослинництва напівпериферійного типу ОГН

Загальна тенденція змін коефіцієнтів локалізації цих культур в напівпериферійному типі – зменшення товарності і “тяжіння” коефіцієнтів до одиниці.

Особливостями динаміки коефіцієнтів територіальної локалізації (спеціалізації) рослинництва ОГН периферійного типу є такі (рис. 3):

1. Поступове незначне зростання спеціалізації зернових культур, які вже з 2001 року залишаються єдиною галуззю спеціалізації цього типу.
2. Надзвичайно сильно (майже вдвічі) знизився коефіцієнт локалізації посівних площ картоплі, хоча з 2002 року і спостерігається незначне зростання.
3. По овочевим культурам спостерігається незначна загальна тенденція до збільшення, яка має синусоїдальний характер.

Динаміка Ктл рослинництва периферійного типу
ОГН

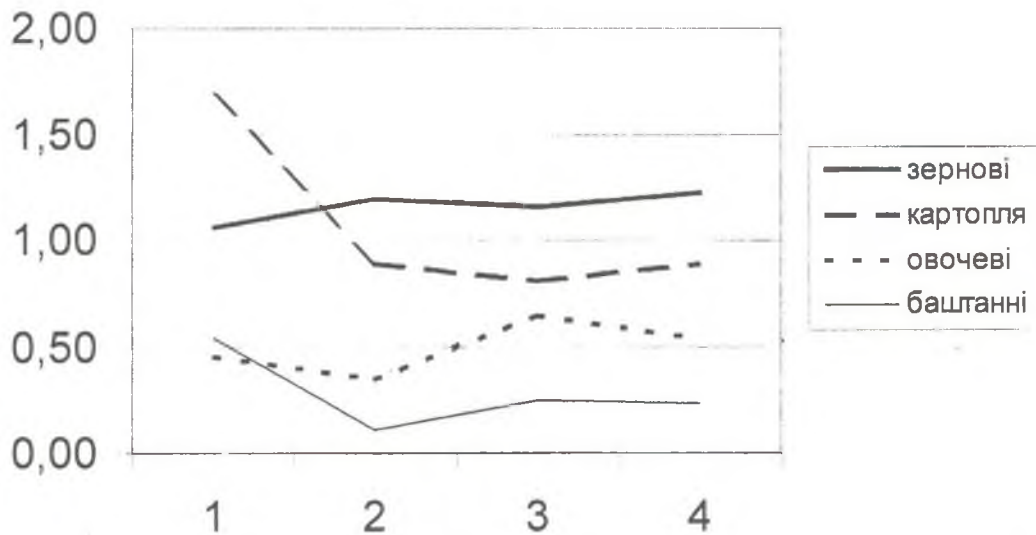

Рис. 3 Динаміка коефіцієнтів територіальної локалізації головних культур рослинництва периферійного типу ОГН

Проведені дослідження необхідно, на наш погляд, використовувати для розробки комплексних програм розвитку села, оскільки ОГН в наш час є основою сучасного сільськогосподарського виробництва. Зважаючи на те, що аграрні підприємства Херсонської області не повною мірою задовольняють споживчий попит у регіоні, а ОГН, маючи у своїй більшості напівнатуральний характер, є основними товаровиробниками багатьох видів сільськогосподарської продукції, необхідно, на наш погляд, удосконалювати територіальну організацію ОГН, посилювати підприємницькі навички їх власників та підвищувати товарність виробництва.

Список використаної літератури:

1. Богадьорова Л.М. Аналіз динаміки територіальної організації особистих господарств населення Херсонської області // Конструктивна географія: становлення, сучасні досягнення та перспективи розвитку: Зб. тез доповідей. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. – С. 110-113
2. Гайдуцький П.І. Розвиток багатоукладного господарювання та конкурентоспроможного аграрного виробництва // Економіка АПК. – 2001. - №4. – С.19-23
3. Дудник И.Н. Комплексное развитие сельского района (Географические основы управления). – Полтава: Астрея, 1993. – 230 с.